

§ 14. Сусветная гаспадарка, фарміраванне і развіццё

Успамінаем. Якія фактары і падзеі спрыялі фарміраванню сучаснай сусветнай гаспадаркі? Якія паказчыкі адлюстроўваюць узровень сацыяльна-эканамічнага развіцця краін? Чым адрозніваюцца эканомікі развітых краін і краін свету, якія развіваюцца? Якія галіны ў структуры сусветнай гаспадаркі адрозніваюцца найбольшай дынамічнасцю ў сваім развіцці?

Для чаго мы гэта вывучаем? Як вызначыць узровень удзелу краіны ў сусветнай гаспадарцы? У чым выяўляецца глабалізацыя сусветнай гаспадаркі? Падумайце, галіной дзейнасці якіх спецыялістаў з'яўляецца вывучэнне развіцця сусветнай гаспадаркі. Праблемы развіцця сусветнай гаспадаркі — гэта праблемы спецыялістаў толькі эканамічных прафесій або якіх-небудзь іншых?

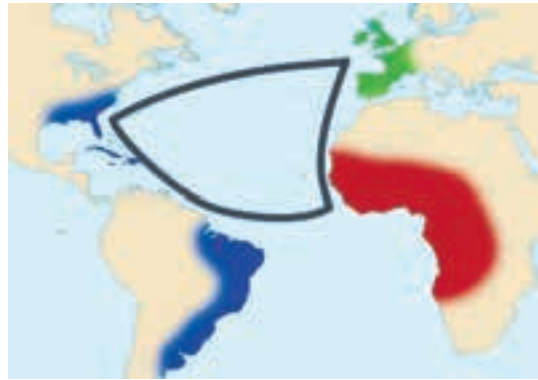
Этапы фарміравання сусветнай гаспадаркі. Сусветная гаспадарка ўяўляе з сабе сукупнасць нацыянальных гаспадарак, якія дынамічна развіваюцца, і галін, што ўваходзяць у іх і звязаны паміж сабой сусветнымі эканамічнымі адносінамі на аснове міжнароднага падзелу працы.

Клуб знаўцаў-эканомікагеографай. Сусветная гаспадарка прайшла некалькі этапаў. Першы этап, які ахоплівае перыяд да XV ст., называецца *перадгісторыяй сусветнай гаспадаркі* і характарызуецца зараджэннем сусветнага гандлю. Жыхары Старажытнага Егіпта (мал. 96) гандлявалі з суседнімі плямёнамі, купляючы ў іх драўніну, метал, жывёлу ў абмен на прадукты рамяства і земляробства. З XV ст. да першай паловы XVII ст. — *другі этап* — *этап зараджэння сусветнай гаспадаркі*. У эпоху Вялікіх геаграфічных адкрыццяў сфарміраваўся гандлёвы «залаты трохвугольнік» (мал. 97) паміж Старым і Новым Светам. З Еўропы ў Афрыку везлі тканіны, зброю, напоі; з Афрыкі ў Амерыку — «жывы тавар» (рабоў для працы на плантацыях і ў рудніках); з Амерыкі ў Еўропу — каву, цукар, каштоўныя металы, бавоўну і інш. *Трэці этап* ахопліваў першую палову XVII — пачатак XIX ст. і быў звязаны з *пераходам ад мануфактуры да машынай вытворчасці*. На заключным *чацвёртым этапе* — з XIX ст. да пачатку XX ст. — у сусветнай гаспадарцы былі сфарміраваны тры асноўныя яе часткі: сусветны рынак, буйная машынная індустрыя і транспарт. У выніку гэты этап атрымаў назву *завяршэння фарміравання сусветнай гаспадаркі*.

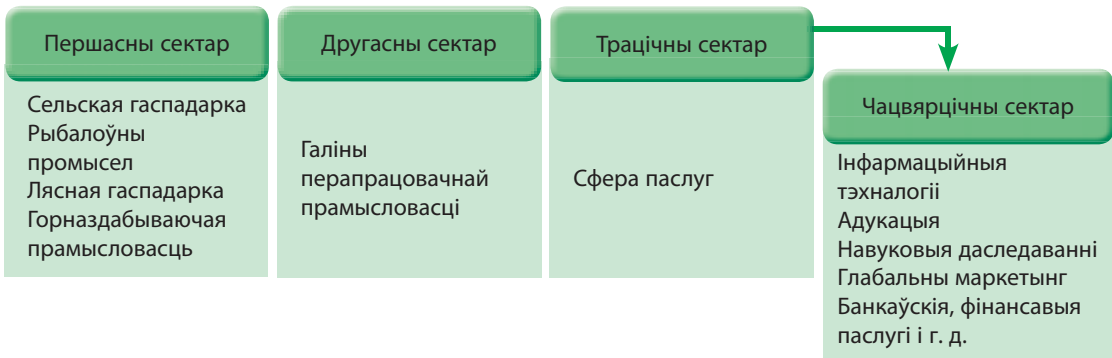

Мал. 96. Рынак у Старажытным Егіпце

Мал. 97. «Залаты трохвугольнік» гандлю ў XV–XVII стст.

Структура сусветнай гаспадаркі ўяўляе з сябе сістэму нацыянальных рынкаў таваараў, паслуг, капіталаў, інтэрнацыяналізацыі вытворчасцей і інтэграцыйных аб'яднанняў, міжнародных фінансавых цэнтраў. Сусветная гаспадарка традыцыйна ўключае тры сектары. У трацічным сектары ва ўмовах постындустрыялізацыі сталі вылучаць чацвярцічны сектар (мал. 98). Вылучаюць галіновую і прасторавую структуры сусветнай гаспадаркі.

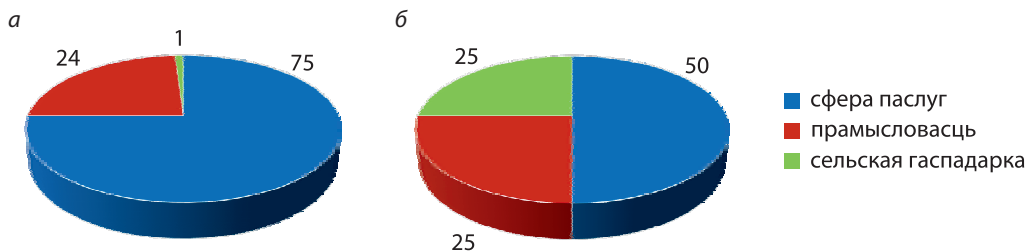

Мал. 98. Сектары сусветнай гаспадаркі

Галіновая структура сусветнай гаспадаркі — гэта сукупнасць яе частак (галін, падгалін, відаў эканамічнай дзейнасці), якія гістарычна склаліся ў выніку грамадскага падзелу працы.

Дадзеная структура вызначаецца доляй асобных галін, падгалін, відаў эканамічнай дзейнасці ў агульным аб'ёме вытворчасці. Структура занятасці насельніцтва таксама характарызуе галіновую структуру гаспадаркі (мал. 99).

Мал. 99. Галіновая структура сусветнай гаспадаркі, %:
а — развітыя краіны; б — краіны, якія развіваюцца

У свеце ўсё ўзаемазвязана. Як па структуры занятасці насельніцтва можна вызначыць узровень эканамічнага развіцця краін? З якіх прадметных абласцей вы сёння выкарыстоўваеце веды пры засваенні вучэбнага матэрыяла?

Па галіновай структуры можна вызначыць тып краіны (напрыклад, аграрны, індустрыяльны, постындустрыяльны). Для аграрнага тыпу характэрна перавага сельскай гаспадаркі. Ён прадстаўлены ў невялікай колькасці найменш развітых краін. Напрыклад, у Эфіопіі, дзе больш за 80 % насельніцтва занята ў сельскай гаспадарцы. Індустрыяльны тып характарызуецца вялікай доляй прамысловасці. Гэты тып прадстаўлены, напрыклад, у Алжыры, Кувейце, Мексіцы. Постындустрыяльнай структуры ўласціва перавага паслуг над матэрыяльнай вытворчасцю, што характэрна для найбольш развітых краін. Напрыклад, для Францыі, Аўстрыі.

Свет і Беларусь. Успомніце галіновую структуру гаспадаркі Беларусі і параўнайце яе з сярэднесусветнымі паказчыкамі.

П₂

Прасторавая структура сусветнай гаспадаркі адлюстроўвае прапорцыі паміж краінамі па іх эканамічнай моцы на аснове валавога ўнутранага прадукту (ВУП). Існуюць тры прасторавыя мадэлі сусветнай гаспадаркі.

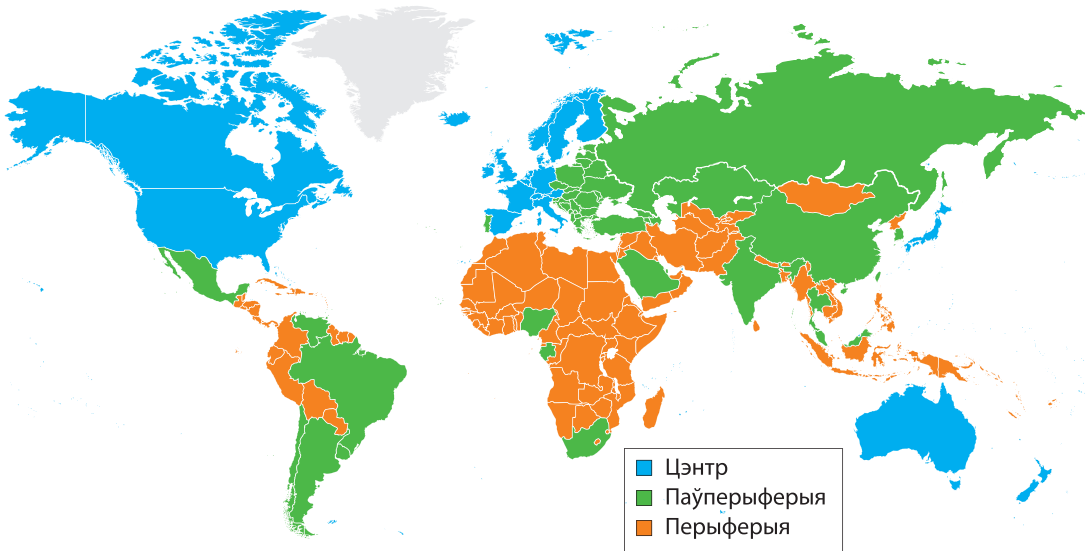

Мал. 100. Краіны Поўначы і краіны Поўдня

Двухчленная мадэль заснавана на падраздзяленні сусветнай гаспадаркі на эканамічна развітыя краіны і краіны, якія развіваюцца (краіны Поўначы і краіны Поўдня адпаведна) (мал. 100).

Трохчленная мадэль адпавядае дзяленню сусветнай гаспадаркі на краіны развітыя, якія развіваюцца, з пераходнай эканоміяй. Развітыя краіны вырабляюць 69 % валавога сусветнага прадукту, краіны, якія развіваюцца, — 27 % і краіны з пераходнай

эканомікай — 4,0 %. Згодна з гэтай мадэллю вылучаюць таксама краіны Цэнтра, Перыферыі і Паўперыферыі (мал. 101).

Мал. 101. Краіны Цэнтра, Перыферыі і Паўперыферыі

Клуб знаўцаў-эканомікагеографай. Пад краінамі *Цэнтра* разумеюць высокаразвітыя дзяржавы Поўначы з постындустрыяльнай эканомікай (напр., ЗША, Японія), якія валодаюць вялікім капіталам, найноўшымі тэхналогіямі, высокакваліфікаванымі працоўнымі рэсурсамі. Да *Перыферыі* адносяць краіны, якія развіваюцца, з перавагай або аграрнай структуры, або пачатковай індустрыяльнай, з распаўсюджваннем беднасці і голаду, з нізкакваліфікаванай працоўнай сілай (напр., Кенія, Афганістан). У склад *Паўперыферыі* ўваходзяць краіны, якія развіваюцца, са сфарміраванай індустрыяльнай структурай (напр., Індыя, Кітай), а таксама постсавецкія дзяржавы.

Мнагачленая (дзесяцічленная) мадэль адлюстроўвае прапорцыі паміж дзесяцю асноўнымі краінамі па эканамічнай моцы. Галоўным яе паказчыкам з'яўляецца **валавы ўнутраны прадукт (па парытэце пакупной здольнасці — ППЗ)**.

Пад парытэтам пакупной здольнасці разумеюць адносіны паміж двюма валютамі розных краін, якія былі разлічаны на аснове іх пакупной здольнасці адносна пэўнага набору тавараў і паслуг.

Напрыклад, калі адзін і той жа набор спажывецкіх тавараў і паслуг ва Украіне каштуе 500 грывень, а ў ЗША — 100 долараў, то парытэт пакупной здольнасці складае 5 грывень на 1 долар. Гэта азначае, што на 5 грывень ва Украіне можна купіць столькі ж, колькі на 1 долар у ЗША, ці наадварот.

Лідзіруючыя пазіцыі ў гэтай мадэлі па даных за 2018 г. належаць Кітаю (25,3 трлн дол.), ЗША (20,5), Індыі (10,5 трлн дол.), Японіі і Германіі. У цэлым на фоне вялікай Перыферыі ў сусветнай гаспадарцы сфарміравалася тры магутныя эканамічныя цэнтры — Еўрапейскі, Паўночнаамерыканскі і Усходне-Азіяцкі.

П₃

Стадыі развіцця сусветнай гаспадаркі. У развіцці сусветнай гаспадаркі вылучаюць тры стадыі: даіндустрыяльную (аграрную), індустрыяльную і постындустрыяльную. *Даіндустрыяльная стадыя* характарызуецца перавагай ручной працы, вельмі нізкімі тэмпамі развіцця вытворчасці, якая можа задавальняць патрэбы людзей толькі на мінімальным узроўні. Большая частка насельніцтва занята ў сельскай гаспадарцы. *Індустрыяльная стадыя* характарызуецца масавай вытворчасцю, механізацыяй і аўтаматызацыяй працы, развіццём рынку тавараў і паслуг. У індустрыяльнай структуры пераважае прамысловасць. *Постындустрыяльная стадыя* характарызуецца шэрагам адметных прыкмет (мал. 102).

П₄

Доля сферы паслуг у структуры валавога сусветнага прадукту дасягае 70 %. Па меры развіцця сусветнай гаспадаркі адбываецца памяншэнне колькасці краін, якія знаходзяцца на аграрнай стадыі, павелічэнне — якія ажыццявілі пераход да постындустрыяльнай стадыі, і дамінаванне — якія былі на індустрыяльнай стадыі.

П₅

1) пераход прыярытэту вытворчасці тавараў да вытворчасці паслуг

2) перавага работнікаў разумовай працы

3) развіццё навукаёмістых вытворчасцей

4) развіццё высокіх тэхналогій і індустрыі ведаў

5) усталяванне экалагічнага кантролю

Мал. 102. Прыкметы постындустрыяльнай стадыі

П₆

Глабалізацыя і глабальныя гарады. На пачатку XXI ст. сусветная гаспадарка набывае новыя рысы, адной з якіх з'яўляецца глабалізацыя.

Пад глабалізацыяй сусветнай гаспадаркі разумеюць працэс фарміравання і наступнага развіцця агульнасусветнай фінансава-эканамічнай, палітычнай, сацыяльна-культурнай, інфармацыйна-камунікацыйнай прасторы.

Вылучаюць тры асноўныя *формы глабалізацыі* — эканамічную, палітычную і культурную. *Эканамічная глабалізацыя* выяўляецца ў фарміраванні адзінай сусветнай эканамічнай прасторы.

Клуб знаўцаў-эканомікагеографай. Нягледзячы на відавочныя перавагі глабалізацыі сусветнай гаспадаркі, яна праяўляецца і ў негатыўных формах. Напрыклад, утварэнне сусветнага фінансавага рынку робіць слабымі ўсе краіны да глабальных фінансавых крызісаў. Фарміраванне агульнай сацыяльнай прасторы спрыяе распаўсюджванню злачыннасці, міжнароднага тэрарызму. Развіццё масавай інтэрнацыянальнай культуры прыводзіць да страты традыцый многіх народаў.

Паразважаем. Як глабалізацыя ўплывае на маё жыццё? Глабалізацыя: «за» і «супраць».

У выніку глабалізацыі асобныя гарады свету пачынаюць выступаць агульнасусветнымі фінансавымі, палітычнымі, эканамічнымі, культурнымі цэнтрамі. Такія гарады атрымалі назву глабальных.

Глабальны горад — гэта постындустрыяльны цэнтр, інтэграваны ў сусветную гаспадарку і які з'яўляецца важным элементам сусветнай эканамічнай сістэмы.

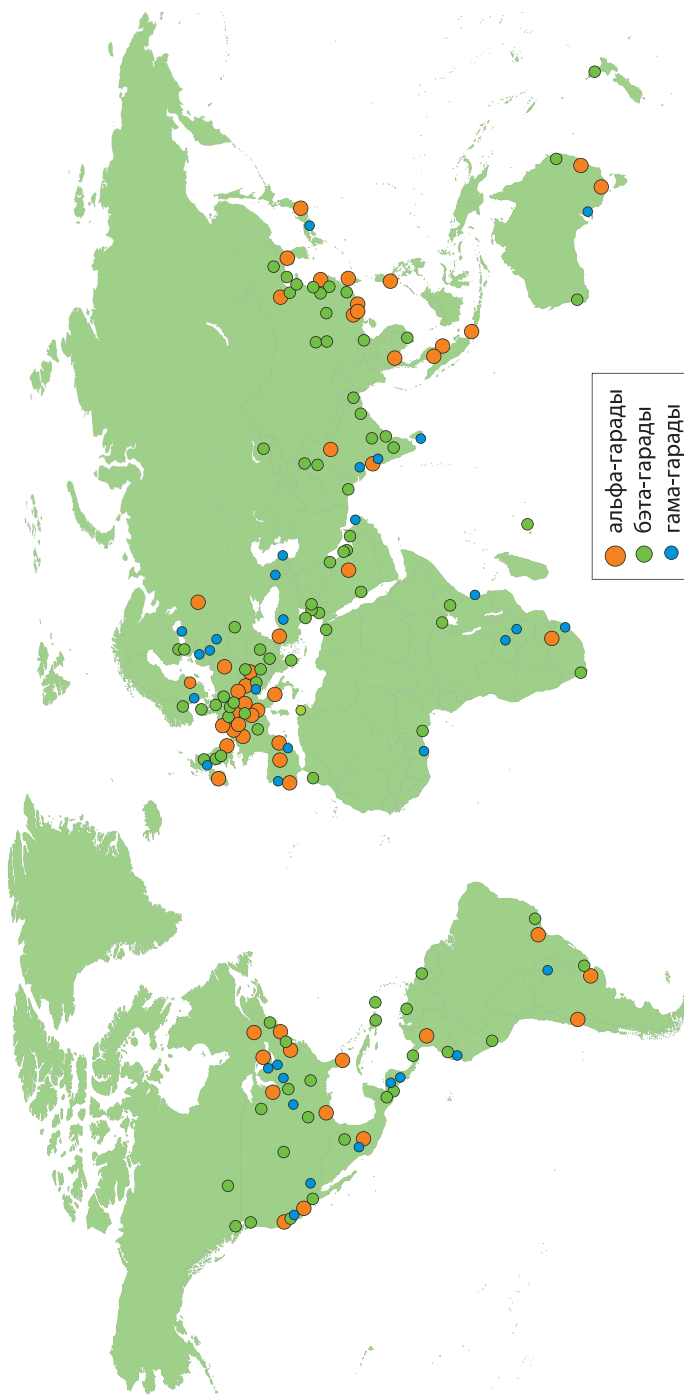
Асноўнымі *прыкметамі глабальнага горада* з'яўляюцца: 1) адносна вялікая колькасць насельніцтва; 2) наяўнасць штаб-кватэр найбуйнейшых ТНК і міжнародных эканамічных арганізацый; 3) адносна незалежнасць ад нацыянальнага палітычнага кіраўніцтва; 4) горад павінен быць сусветным фінансавым, транспартным і камунікацыйным вузлом; 5) высокаразвітая сфера паслуг.

У сусветнай гаспадарцы існуе тры групы глабальных гарадоў: 1) альфа (α) — вядучыя; 2) бэта (β) — галоўныя; 3) гама (γ) — другарадныя (мал. 103).

Папрацуем з атласам. Выкарыстоўваючы карты атласа і матэрыялы вучэбнага дапаможніка, прывядзіце па тры прыклады альфа-, бэта- і гама-гарадоў. У чым заключаюцца адрозненні паміж групамі гэтых гарадоў?

Паводле ацэнак міжнародных экспертаў, у свеце ў цяперашні час налічваецца больш за 150 глабальных гарадоў розных рангаў. Геаграфічна яны знаходзяцца ва ўсіх рэгіёнах свету, але найбольшая іх колькасць сканцэнтравана ў Еўропе, Паўночнай Амерыцы і Азіі. Да вядучых адносіцца 48 глабальных гарадоў, сярод якіх

Мал. 103. Геаграфія глабальных гарардоў, 2016 г.

гістарычнымі і сучаснымі лідарамі выступаюць Нью-Ёрк, Лондан, Парыж, Токія, Ганконг. Разам з імі Дубай (мал. 104), Сінгапур, Шанхай і Сіднэй таксама фарміруюць Клуб глабальнай урбаністычнай эліты свету.

Мал. 104. Дубай — глабальны горад

Падвядзём вынікі. У фарміраванні сусветнай гаспадаркі вылучаюць ... этапы.

Сусветная гаспадарка ўключае тры сектары: ..., ..., ... Вылучаюць тры прасторавыя мадэлі сусветнай гаспадаркі: ..., ..., ... У развіцці сусветнай гаспадаркі вылучаюць тры асноўныя стадыі: ..., ... і ... .

Пад глабалізацыяй сусветнай гаспадаркі разумеюць працэс фарміравання і наступнага развіцця агульнасусветнай фінансава-эканамічнай, палітычнай, сацыяльна-культурнай, інфармацыйна-камунікацыйнай прасторы. Вылучаюць тры асноўныя формы глабалізацыі — ..., ... і ... . Глабальны горад — гэта постындустрыяльны цэнтр, які з'яўляецца ....

Праверым свае веды. 1. Якія этапы фарміравання характэрныя для сусветнай гаспадаркі? 2. Якія вылучаюць віды структур сусветнай гаспадаркі? 3. Якія прасторавыя мадэлі характэрныя для сусветнай гаспадаркі? 4. Што такое глабальны горад?

Ад простага да складанага. 1. Падрыхтуеце калаж «Міфы аб глабалізацыі», выкарыстоўваючы дадатковыя крыніцы інфармацыі. 2. Падбярыце некалькі афарызмаў да тэрміна «сусветная гаспадарка».

Ад тэорыі да практыкі. Напішыце сачыненне-разважанне на тэму «Я жыву ў глабальным горадзе».

Падарожжа па Глабальнай сетцы.

Афіцыйны сайт Сусветнага банка.

§14-1

§14-2

§ 15. Міжнародны географічны падзел працы

Успамінаем. Пры вывучэнні якога вучэбнага прадмета вы даведаліся аб падзеле працы паміж людзьмі? Калі ён з'явіўся? Якія краіны валодаюць значнымі запасамі прыродных рэсурсаў? Якія рэгіёны і краіны характарызуюцца высокім узроўнем развіцця індустрыяльнага сектара сусветнай гаспадаркі? У якіх краінах адбываецца хуткае развіццё сферы паслуг?

Для чаго мы гэта вывучаем? Для чаго краіне неабходны ўдзел у сусветным гандлі? Якія фактары з'яўляюцца асноўнымі пры міжнародным географічным падзеле працы (МГПП)? Чаму спецыялізацыя і каапераванне дапаўняюць адно аднаго?